

УДК 316.48

*М.Сакада,
кандидат філософських наук*

**ОЦІНКА-ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДЯНАМИ
УКРАЇНИ МАСОВИХ ПРОТЕСТІВ У КИЄВІ
І РЕГІОНАХ У ГРУДНІ 2013–
ЛЮТОМУ 2014 р.**

Аналізуються причини масових протестів громадян України під час Революції гідності.

Анализируются причины массовых протестов граждан Украины во время Революции достоинства.

The paper analyzes causes for the mass protests of Ukrainian citizens during the Revolution of Dignity.

Ключові слова: *масові протести, політичні орієнтації, громадяни України, територіальна цілісність України.*

Ключевые слова: *массовые протесты, политические взгляды, граждане Украины, территориальная целостность Украины.*

Keywords: *the mass protests, political views, citizens of Ukraine, territorial integrity of Ukraine.*

Нещодавні протестні акції громадян України на Майдані Незалежності в Києві та регіонах у грудні 2013 – лютому 2014 р. за своїм резонансом та важливістю стали потужним геополітичним фактором планетарного значення, який поставив питання перед країнами світової співдружності про те, що національна безпека та територіальна цілісність кожної окремо взятої країни світу може виявитися в ядерний вік у небезпеці. А з огляду на ту обставину, що загроза виходить від країни, яка володіє ядерною зброєю, то пасивна позиція невторчання, відсторонення, неосудження, непротидії агресії, від якої країни б вона не виходила, є злочином світового рівня. Така поведінка держав має місце в сучасних реаліях. Складові основних детермінант, що спонукають, на нашу думку, до масових протестів громадян України, знаходяться в зоні взаємодії

Розділ перший

як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, і мають вектор як зовнішнього, так і внутрішнього джерела впливу.

Незважаючи на те, що Україна отримала свою незалежність у результаті розпаду СРСР, її багатовікова історія складних, а нерідко трагічних відносин з Росією, продовжує нависати над нею, як дамоклів меч, і в новітній історії її сьогодення. Виявляється, що 23-річний досвід існування незалежної країни не дає їй самостійного права щодо визначення нею свого зовнішньополітичного курсу співпраці з європейськими країнами без згоди на те Росії.

Каменем спотикання у загостренні відносин між Росією і Україною у 2013 р. стали наміри керівництва держави підписати Угоду про асоціацію з ЄС на саміті лідерів країн Східного партнерства 29 листопада у Вільнюсі. Майже рік тривала скоріше імітаційна підготовка документів для підписання Угоди з боку урядових і президентських структур. Необхідні вимоги, які ставив ЄС до України як умови підписання Угоди, стосувалися, зокрема, реформи судової гілки влади, закону про прокуратуру, зміни виборчого законодавства, усунення вибіркового політично вмотивованого переслідування лідерів опозиції, що конкретизувалася в ув'язненні Юлії Тимошенко. Нагадаймо, що основні мотиви керівництва Росії торпедувати підписання Угоди Україною про асоціацію з ЄС полягали в тому, що Україна, підписавши Угоду з ЄС, могла б вирішувати в недалекому майбутньому питання вступу до НАТО, а це означало втрату Росією свого стратегічного контролю в акваторії Чорного моря. До того ж додамо, що існування України, яка своїми діями прагне побудувати демократичне суспільство, зовсім не входить у плани Росії. Весь сценарій підготовки підписання/непідписання був зрежисований у Москві. Рішення про призупинення підготовки до підписання Угоди з ЄС належним чином підготовлено, політично узгоджено протягом року під час зустрічей із незмінними керівниками Росії (остання 9 листопада), Білорусі (13 червня і 24 жовтня), Азербайджану (18 листопада). Воно базується на намірах відновити торгівлю в рамках СНД відповідно до Угоди

від 2011 р. [1]. Росія, як виявилось пізніше, надала Україні кредит у розмірі 17 млрд рос. рублів, який був україно необхідний для підтримки економіки, яка перебувала з початку 2013 р. (січень–серпень) у кризовому стані. Золотовалютні резерви НБУ скоротилися на 11,8%, або на 2894 млн доларів [2].

Призупинена урядом 21 листопада підготовка документів до підписання Угоди з ЄС була відома й очікувана у вузькому колі керівників держави, але вони не могли передбачити дії цієї іскри вогню, яка змусила вийти велику кількість громадян України на Майдан у центрі столиці з метою обстоювання свого права бути в Євросоюзі. 21 листопада протестувальники почали встановлювати на Майдані палатки. 24 листопада в Києві відбувся 100-тисячний мітинг громадян. Усі очікували повідомлення з Вільнюса як останньої надії на те, що Угода буде підписана. Проте дива не сталося. 29 листопада Президент України В.Янукович не підписав Угоди. Це була п'ятниця. Влада, передбачаючи масові протести в столиці, ввечері 29 листопада почала силами працівників спецпідрозділів МВС "Беркут" блокувати підходи громадян до мітингувальників на Майдані Незалежності. Стало зрозумілим, що інших аргументів спілкування влади з протестувальниками, крім силових дій, не варто чекати.

О 4-й ранку 30 листопада влада вчинила жорстоку наругу над мітингуючими людьми, які перебували в палатках. З якого центру влади, зовнішнього чи внутрішнього, була віддана команда на зачистку Майдану, – питання історії. Згідно з висновками О.Венедиктова, шеф-редактора "Эха Москвы", в інтерв'ю газеті "Вести" про своє розслідування подій на Майдані, про роль Росії та Заходу в подіях, що відбулися, і за даними української розвідки в Москві, ця оцінка виражена словами: "Людей мочили на місці" [3]. Головною завданням влади було посіяти страх як серед учасників протестів, так і серед тих, хто в них не брав участі. Це насильство зафіксувало міру глибини протистояння між Заходом і Москвою на початку XXI століття,

в ядерний вік щодо можливого використання території України як за нинішніх часів, так і в майбутньому, виходячи з геополітичних і стратегічних планів у політичному розкладі могутніх держав світу, до яких належить США. Показовими у цьому сенсі є слова колишнього Надзвичайного і Повноважного Посла США в Україні Джона Теффта, який констатував: “Ми сприймаємо Україну не лише як територію, де можна вести ефективне господарство й організовувати успішний бізнес... Відповідь криється в глибшій площині, йдеться взагалі про виживання людства і про ту важливу роль, яку Україна, безумовно, відіграватиме в цьому процесі” [4]. Отже, протистояння за вплив на Україну може проходити й по лінії США – Росія. Це зовнішньополітичні чинники, які причетні до масових протестів у Києві і в регіонах України.

Після серії безплідних круглих столів щодо стабілізації політичної кризи в Україні за участю екс-президентів України, зарубіжних представників, авторитетних людей України питання залишилось невирішеним. Влада почала застосовувати зброю проти протестантів. Особливо трагічними виявилися дні 18–20 лютого 2014 р., коли на вулицях Києва і біля Верховної Ради України загинуло чимало людей.

Зарубіжна преса широко коментувала масові протести в Україні. І коментарі були різного характеру – від позитивних до негативних. Наприклад, екс-президент Республіки Польща Лех Валенса у своєму інтерв’ю констатував: “Революції в Україні не буде, усе може завершитися фіаско. Я не бачу там вождя. Не бачу одного великого громадського руху, єдиної партії чи організації, які могли б скинути владу. Україна не може це зробити недемократичним шляхом, тому що навіть дефектна, але все-таки демократія є досягненням цього народу. ...Надто великий хаос панує в Україні” [5]. Британська *The Financial Times* писала, що події, які розгортаються в Києві, переростають “у найбільше за останні роки геополітичне протистояння між Москвою та Заходом”. Рішення України, вважає газета,

відновило питання щодо майбутнього країни – з “ЄС або з конкуруючим Євразійським союзом колишніх радянських республік, лідерство в якому належить Росії” [6].

Свою оцінку масовим протестам у Києві зробила провідний науковий співробітник Московського центру Карнегі Лілія Шевцова, констатувавши: “Майдан 2013-го, безперечно, також стане поштовхом до переходу Кремля до подальшого посилення репресивного синдрому російської влади” [7]. Більш критичну оцінку поведінки російської влади щодо України висловив Георгій Сатаров – російський громадський діяч, аналітик, публіцист, який констатував: “Ще одного смутного часу (як після Івана IV) Росія не витримає. Маю побоювання, що ми переживаємо останню сторінку нашої загальної історії і найбільш ганебну. І ганьба ця не стільки в Путіні, скільки в нас” [8].

Інститутом соціології НАН України, починаючи з 1992 р. й по 2014 р., проводиться серія щорічних моніторингових опитувань населення України з метою вивчення думки населення з різних питань. До анкети цього річного моніторингового дослідження було включено блок питань, які дають змогу з’ясувати ставлення громадської думки населення України до масових протестів у Києві та регіонах у грудні 2013 – лютому 2014 р.

У загальному масиві опитаних респондентів за ознакою місця проживання після фільтрації виявилось (N=543) за чисельністю сільських респондентів та (N=1150) міських респондентів. Враховуючи особливі відмінності в ментальних ознаках даних груп з точки зору наукового підходу, є доцільним з’ясування оціночних характеристик цих двох груп респондентів на масові протести громадян у Києві у грудні 2013 – лютому 2014 р. Зокрема, передбачалося з’ясування міри реальної участі в цих масових протестах, вербальних установок щодо підтримки масових протестів, зовнішньополітичних орієнтацій тощо.

Аналіз відповідей на запитання “Як би Ви охарактеризували масові протести в Києві в грудні 2013 – лютому 2014 року?” фіксують дані таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання “Як би Ви охарактеризували масові протести в Києві та регіонах у грудні 2013–лютому 2014 р.?” (%)

<i>Варіанти відповідей</i>								
	Як народне повстання проти влади	Як революцію	Як політичний протест	Як бунт	Як незаконне захоплення влади	Як військовий (збройний) переворот	Інші варіанти	Важко сказати
Міські респонденти (N=1152)	49,1	22,4	14,8	9,0	12,4	7,7	0,9	9,1
Сільські респонденти (N=542)	52,6	24,0	17,7	5,2	8,1	2,6	1,5	8,7

Дані *таблиці 1* свідчать, що оціночні характеристики масових протестів як у сільських, так і міських респондентів фокусуються переважно на позиції “як народне повстання проти влади” – відповідно 52,6% і 49,1%. Як бачимо, ця позиція, за оцінками сільських респондентів, має на порядок вищий показник.

Пояснення виявленого соціологічного факту, очевидно, полягає в тому, що сільське населення, маючи більш виражені патерналістські установки, формує більші претензії до влади, ніж міські респонденти. Що ж до оціночних характеристик за позицією “як революцію”, то відповіді як сільських, так і міських респондентів майже ідентичні – відповідно 24,0% і 22,4%. Очевидно, респонденти обох груп при оцінці цієї позиції виходили із рівня своєї політичної освіченості. Ця тенденція дещо знижених оцінок простежується і за позицією “як політичний протест” – відповідно 12,7% і 14,8%. Міські респонденти оцінюють масові протести за цією позицією дещо зваженіше. Водночас оцінка протестних характеристик за позицією “як

незаконне захоплення влади” найбільш виражена у відповідях міських респондентів – відповідно 12,4% і 8,15%.

Заслужують на увагу оцінки-характеристики масових подій за позицією “важко сказати”, зроблені як міськими, так і сільськими респондентами, які виявилися майже ідентичними, відповідно – 9,1% і 8,7%.

Дослідження засвідчило, що головною детермінантою масових протестів в уявленнях сільських і міських респондентів є поведінка влади. За три роки керівництва країною В.Януковичем була посилена адміністративна вертикаль усієї управлінської ієрархії, головним чином, кадрами зі східних регіонів. До Верховної Ради України були обрані син Президента, син прем'єр-міністра, син генпрокурора. Не випадково одним із гасел на Євромайдані було “Нас дістали!”. Головним завданням влади під час масових протестів було посилити страх у людях. Різко зростала чисельність залучених правоохоронців із різних регіонів України для стримування прибуття протестантів на Євромайдан. Усі кроки влади посилювала синдром страху в людей. У моніторинговому дослідженні 2013 р. ставилося запитання “Як Ви вважаєте, чого люди зараз бояться найбільше?”. Результати опитувань засвідчили: міські респонденти за позицією “нападу зовнішнього ворога на Україну” вказали лише 8,1%, відповідно селяни – 12,6%. За даними моніторингу 2014 р., за цією позицією міські респонденти вказали 60,8%, а сільські – 64,0%. Очевидно, дії влади щодо згортання протестів на Євромайдані силовими методами спонукали в уявленні опитаних респондентів домінуючу оцінку впливу феномену страху як найбільшу небезпеку, якої вони бояться.

Окрім того, слід нагадати призабуті події, що стали детонатором масових протестних виступів на Майдані у 2004 р., до яких напряму була причетна Партія регіонів, яка була невдоволена результатами президентських виборів, незважаючи на те, що ці вибори були сфальшовані на користь лідера Партії регіонів В.Януковича. Тоді за сприяння зарубіжних країн вдалося уникнути кровопролиття.

Масові протести в Києві та регіонах у грудні 2013 – лютому 2014 р. засвідчили, що керівництво України у виборі політичного курсу виходило не із соціально-економічного фактору у взаєминах між державами, а з національно-етнічного. Лінгво-етнічні проблеми в різних соціальних соціумах вимагають від політиків відповідальних, зважених, кваліфікованих і прогнозованих рішень. Соціологічна діагностика поведінкових стереотипів різних етнонаціональних спільнот дозволяє значною мірою зняття конфліктів, що сприяє консолідації між етнічними групами в різних сферах життєдіяльності. Варто зазначити, що мовно-етнічна проблема заявила про себе уже в перші роки існування незалежної України, особливо в царині державотворення нової держави.

20 років потому відомий український соціолог Валерій Хмелько, досліджуючи перебіг других президентських виборів в Україні, зробив пророче застереження згідно з відповідями респондентів України на Сході щодо зміни пріоритетності в інтересах опитаних. На перший план у респондентів вийшли не матеріальні, а культурні чинники. Він констатував: “Зацікавленість більше половини громадян України у збереженні тієї можливості користуватися російською мовою, що була звичайною для них майже все їх життя, – це така обставина, з якою мають рахуватися всі політики, котрі дійсно прагнуть зберегти цілісність української держави, не допустити її розколу і використання її лінгво-етнічної неоднорідності її недругами.

Імперсько орієнтовані діячі Росії вже пропагують ідею захисту й фактично об’єднання усіх російськомовних людей. Звертаються вони, як до своїх, і до російськомовних українців, що мешкають в Україні... Для майбутнього самостійної державності України небезпечно запліщувати очі на те, що боротьба проти надання російській мові статусу офіційної – це боротьба за позбавлення приблизно половини громадян України тих культурних прав, якими вони давно звикли користуватися. І тому ця боротьба фактично веде не до об’єднання, а до роз’єднання народу України.

І навіть до роз'єднання самих українців в Україні, тому що серед нас тут приблизно 45 відсотків – російськомовні.

Думаю, що для зміцнення самостійності державності України необхідно переосмислити національну ідею. Осмислити її як ідею власне політичну. Позбавити її мовно-етнічного наголосу і зосередити зусилля на формуванні в Україні єдиної політичної нації, всі представники якої зможуть вважати себе українцями – незалежно від своєї етнонаціональної чи лінгво-етнічної незалежності” [9].

Саме в цьому, очевидно, полягало помилкове ставлення до розв'язання міжетнічного розбрату і протистояння, який свідомо підігрівався і в стінах Верховної Ради України депутатами як провладної більшості, так і опозиційних фракцій.

Саме про це і свідчать відповіді респондентів на запитання “Як би Ви охарактеризували масові протести в Києві та регіонах в грудні 2013 – лютому 2014 р.?” Сільське населення (N=543). Регіональний вимір фіксує *таблиця 2*.

Як бачимо із даних відповідей респондентів, їхні оціночні характеристики Західного і Центрального регіонів фокусуються на позиції “як народне повстання проти

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання “Як би Ви охарактеризували масові протести в Києві та регіонах у грудні 2013–лютому 2014 р.?” (%). Сільське населення (N=543)

Варіанти відповідей								
Регіон	Як народне повстання проти влади	Як революцію	Як політичний протест	Як бунт	Як незаконне захоплення влади	Як військовий (збройний) переворот	Інші варіанти	Важко сказати
Захід	61,5	32,9	27,3	0,6	0,6	0,0	0,0	7,5
Центр	58,6	23,6	13,5	4,2	3,4	0,8	1,3	8,0
Південь	38,5	8,7	10,6	8,7	25,0	5,8	1,0	9,6
Схід	22,5	30,0	22,5	20,0	22,5	15,0	10,0	15,0

влади” – відповідно 61,5% і 58,6%. У респондентів Південного регіону за цією позицією показник на порядок нижчий (38,5%). Оцінка респондентами Східного регіону за цією позицією становить частку більше п’ятої величини (22,5%).

Оскільки масові протести громадян України проти влади в грудні 2013 – лютому 2014 р. трансформувалися в події на Донбасі, є сенс їх розгляду як одного цілого: одне продовжує інше. І саме тут впливає феномен “Путінської Росії” порадянської, російського наміру “повернути” шляхом військової окупації Крим на прохання населення, висловленого на референдумі про його наміри приєднатися до Росії.

За апробованою схемою проведеного референдуму в Криму такий референдум був організований сепаратистами і в Луганську, і на Донеччині. Росія прагнула і прагне й донині повернути на свій бік російськомовні Донеччину і Луганщину, а бажання України – зберегти їх за собою. Зауважимо, що конфлікт у формі збройного протистояння є породженням не тільки суто міжетнічного і національного характеру. Він включає в себе і таку складову конфлікту, який виникає на ґрунті соціально-економічного характеру (депресивні регіони, високий рівень безробіття). Окрім того, складова конфлікту в Східному регіоні багато в чому детермінується і соціокультурними чинниками, ментальними й культурними відмінностями, політичними поглядами, релігійними, ідеологічними та мовними ознаками зросійщеного українського етносу.

Про це свідчать і відповіді респондентів на поставлене запитання *“На Сході України триває збройне протистояння. Скажіть, як особисто Ви розцінюєте ці події?”* (табл. 3).

Дані свідчать, що оцінки як сільських, так і міських респондентів фокусуються на позиції “як приховану агресію з боку Росії” – відповідно 57,4% і 46,3%. Причому показник оцінки в сільських респондентів на порядок вищий, аніж у міських. Привертає до себе увагу відповідь респондентів за позицією “як народне повстання проти нової влади”. Міські респонденти оцінюють цю позицію на порядок вище, аніж сільські – відповідно 15,7% і 6,5%.

Таблиця 3
Розподіл відповідей на запитання “На Сході України
триває збройне протистояння. Скажіть, як особисто
Ви розцінюєте ці події?” (%)

	<i>Варіанти відповідей</i>				
	Як терористичну діяльність окремих угруповань	Як народне повстання проти нової влади	Як приховану агресію з боку Росії	Інше	Важко сказати
Міські респонденти (N=1148)	21,6	15,7	46,3	3,6	12,9
Сільські респонденти (N=542)	22,7	6,5	57,4	2,8	10,7

Майже ідентичну оцінку, як міські, так і сільські респонденти висловлюють за позицією “як терористичну діяльність окремих угруповань” – відповідно 21,6% і 22,7%.

Підсумовуючи, зробимо такі узагальнення. Масові протестні виступи громадян в Україні в грудні 2013 – лютому 2014 р. визначили критичну межу щодо свого відповідального вибору українським народом як внутрішнього вектору розвитку країни, що передбачає суттєві демократичні перетворення в різних секторах суспільного життя, зокрема побудові громадянського суспільства, так і зовнішньополітичного розвитку. Він передбачає прагнення до співпраці в різних сферах життєдіяльності з країнами Євросоюзу, які демонструють більш високі стандарти життя, рівень технічного і технологічного розвитку, який так необхідний для швидкої модернізації економіки, технічного переозброєння нашого промислового потенціалу. Рубікон цього вибору ще далекий, на нашу думку, від реальності і втілення в життя, з огляду на складне становище протистояння на Сході України з Росією.

Отже, сподіватися на те, що рубікон в орієнтації України в тому чи іншому напрямку, як внутрішньому, так і зовніш-

Розділ перший

ньому, вже подоланий, є питанням часу. Його успішне розв'язання нова влада пов'язує із дочасними парламентськими виборами в Україні, які відбудуться 26 жовтня цього року. Вони, ймовірно, і засвідчать, чи здатний український виборець своїм відповідальним вибором більше не піддатися на улесливі, популістські обіцянки з боку зареєстрованих кандидатів і партій, які прагнуть працювати в новому парламенті, чи ні. Якщо цього разу виборці України знову наступлять на ті самі граблі і дадуть можливість олігархам знову прийти до влади, тоді всі жертви співгромадян, які брали участь у Революції гідності, були даремні. Сподіваймося на вибір кращої долі для України.

Література

1. *Конончук С.* Наодинці із Україною / С.Конончук // День. – 2013. – №217.
2. Сільські вісті. – 2013. – №106.
3. *Венедиктов А.* Людей мочили на месте / А.Венедиктов // Вести. – 2013. – №144.
4. *Білоусова Н.* Що заважає запустити аграрний резерв? / Н.Білоусова // День. – 2012. – №202.
5. Сільські вісті. – 2013. – №149.
6. *Самокиш І.* Україна у фокусі світової преси / І.Самокиш, О.Яремчук // День. – 2013. – №216.
7. *Шевцова Л.* 2013 рік: Яким був світ року, що минає? / Л.Шевцова // День. – 2013. – №239–240.
8. *Сатаров Г.* Ганьба ця не стільки в Путіні, скільки в нас / Г.Сатаров // День. – 2014. – №159–160.
9. *Хмелько В.* Третій рік незалежності: що виявили другі президентські вибори / В.Хмелько // Україна сьогодні: Хроника-Анализ-Прогноз: Бюл. Киев. центра полит. исслед. и конфликтологии. – 1994. – №6.